

Židovské obyvatelstvo českých zemí a emigrace: Příčiny, argumentace, důsledky (léta 1918–1939). K problematice židovských migrací ve 20. století

The Jewish Population of the Czech Lands and Emigration: The Causes, Argumentation, and Consequences (Years 1918–1939). On Jewish Migration in the 20th Century

BLANKA SOUKUPOVÁ

DOI: <https://doi.org/10.31577/SN.2022.1.03> © Ústav etnológie a sociálnej antropológie SAV, v. v. i.
© 2022, Blanka Soukupová, This is a open access article licensed under the Creative Commons

Blanka Soukupová, Univerzita Karlova, Fakulta humanitních studií, Pátkova 5, 182 00 Praha 8 – Libeň, Česká republika, e-mail: 6446@mail.fhs.cuni.cz

During the restless 20th century, Jews from the Czech lands repeatedly faced emigration. While it was their voluntary choice during the period of the first Czechoslovak Republic until the second half of the 1930s, concerning mainly Zionists (national Jews who left for Palestine as pioneers), the emigration from respected Czechoslovakia in the course of the next years was a response to the worsening political, economic, and social possibilities. After World War II, the community faced two emigration waves (from 1945 to 1948 and after 1968). The choice after the defeat of the Prague Spring can be considered an individual decision caused by the contemporary political and social situation. The study focuses not only on the nature of these emigration waves, but mainly on an analysis of the debates on emigration conducted within the structured Jewish community. The said opinions were presented not only within Jewish, but also within Czech society where emigrants were no longer considered part of the nation, especially after the February coup. The analysis also covers the structured relationship between those who left for abroad and the ones who stayed at home.

Key words: emigration, Jews, Czech Lands, twentieth century

How to cite: Soukupová, B. (2022). Židovské obyvatelstvo českých zemí a emigrace: Příčiny, argumentace, důsledky (léta 1918–1939). K problematice židovských migrací ve 20. století. Slovenský národopis, 70(1), 16–29. DOI: <https://doi.org/10.31577/SN.2022.1.03>

Úvodem

Emigrace židovského obyvatelstva z českých zemí patří k zajímavým, přitom však málo prozkoumaným problémům. V neklidném dvacátém století šlo přitom většinou o emigraci nedobrovolnou, která byla vyvolána změnou politického paradigmatu. Menšinovou kapitolu tvoří odchod sionistů (národních Židů) do Palestiny v období první Československé republiky před jejím ohrožením ze strany nacistického Německa. Ve druhé polovině třicátých let již však převládla situace, kdy skupiny i jednotlivci odcházeli pod tlakem zahraničněpolitické situace. Po druhé světové válce pak byla oslabena židovská komunita dvěma vlnami emigrace: v letech 1945 až 1948 (mezi osvobozením Československa v květnu 1945 a zastavením emigrace do Palestiny po únorovém převratu /1948/) a po porážce pražského jara (1968). Tyto typy emigrace můžeme označit jako individuální rozhodnutí, vyvolané ovšem znovu dobovou politicko-společenskou situací. V této studii budeme analyzovat emigraci židovského obyvatelstva před tragickou zkušeností šoa.

Národnostní východiska židovského obyvatelstva v českých zemích v období první Československé republiky

V prvním československém sčítání lidu (1921) bylo v Čechách napočítáno 79 777 a na Moravě a ve Slezsku 45 306 obyvatel hlásících se k židovské víře. Židovskou národnost si vybralo v Čechách 11 251 obyvatel (14,1 % Židů podle víry; *Československá statistika*, 1924: 89) a na Moravě a ve Slezsku 19 316 osob (41,97 % Židů podle víry)¹ (Bohmann, 1959: 47; Rothkirchen, 2005: 29). K české národnosti se tak v českých zemích hlásilo již 38 % (tj. 43 350 osob), k židovské 25,9 % (tj. 29 613 osob) a k německé 34,7 % Židů (tj. 39 629 osob) (Oberschall, 1927: 14). Jen pro srovnání: na Slovensku ve stejném roce přiznávalo židovskou víru 125 038 až 135 991 a židovskou národnost 30 267 až 50 522 osob (Dencik, 2020: 58; Stoličná, 1992: 154). Při druhém sčítání (1930) se dospělo v Čechách k počtu 76 301 Židů podle víry. Na Moravě a ve Slezsku byl počet osob hlásících se k židovské víře 41 250. K židovské národnosti se hlásilo 15 697 osob v Čechách (16,69 % Židů; *Československá statistika*, 1934: 51) a 21 396 osob na Moravě (Bohmann, 1959: 47).² Celkem žilo v Československé republice v roce 1930 356 830 Židů podle víry a 186 462 podle víry a národnosti (*Československá statistika*, 1934: 51). K židovské národnosti se však ve sčítání obyvatelstva nejvíce hlásili Židé na Podkarpatské Rusi (téměř 89 % tamějšího židovského obyvatelstva; *Československá statistika*, 1934: 51). Významným kulturním centrem sionistického hnutí byla ale i československá metropole, kde deklarovalo židovskou národnost 18,8 % Židů podle víry (Havránek, 1995: 473). Obecně platilo, že počet příslušníků židovské národnosti narůstal směrem na východ republiky.

1 K procentuálnímu složení viz Láníček, 2014: 388 (podle Friedmann, 1933).

2 Ve stejném roce se ovšem počet Židů snížil na Slovensku oproti roku 1921 na 117 551 Židů podle víry a 30 002 podle národnosti (Dencik, 2020: 58).

Dodejme, že výběr židovské národnosti nebyl podle ústavy (1920) podmíněn znalostí hebrejštiny nebo tzv. židovského žargonu, tedy ohledem na mateřský jazyk (Yegar, 1997: 24; Petráš, 2009: 355), případně členstvím v židovské náboženské obci.³ Židé se mohli hlásit k židovské národnosti a přitom být bezvěrci (Petráš, 2009: 246). Uznání židovské národnosti můžeme hodnotit jako výraz demokratičnosti první republiky, ale také jako projev pragmatismu československé politické reprezentace. Šlo totiž i o snahu snížit počet příslušníků německé a maďarské menšiny (Yegar, 1997: 24–25; Soukupová, 2013: 156). V případě židovského obyvatelstva měla na její volbu národnosti vliv především geografická východiska, rodinná tradice a výchova, předchozí vztah k asimilantskému nebo sionistickému hnutí, případně i jisté obavy ze stanoviska nového státu k německé menšině, které mohly vést ke snaze splynout s většinovou společností (v českých zemích za Rakouska s německou, po 28. říjnu 1918 s českou (Machačová, Matějček, 1999: 115).

Sionisté (národní Židé) v období první Československé republiky: dobrovolná emigrace. Sionistické pojetí vlasti, propagace Palestiny a její materiální zabezpečení, hachšara (zemědělská příprava pro práci v Palestině)

Pokud budeme tematizovat vztah Židů a emigrace za první Československé republiky, musíme vyjít z cílů dvou dobových hlavních židovských hnutí: sionistického (národněžidovského) a českožidovského (asimilantského). Dobrovolný odchod národně uvědomělých Židů do Palestiny za první Československé republiky prosazovalo hnutí sionistické. Jeho ideologie vycházela ze specifického pojetí vlasti a domova, které se prosadilo již v počátcích národně židovských (sionistických) snah v českých zemích; tedy v první polovině devadesátých let 19. století. Také pro prvo-republikové sionistické hnutí zůstala otčinou, (pra)mateřskou zemí⁴ či starou vlastí (die alte Heimat) Palestina. Ta byla líčena jako zdroj židovského sebevědomí a národní sebeidentifikace: *Toho dne, kdy první hlouček židovských studentů z Ruska zasadil pluh do palestinské půdy, zrodil se nový Žid. Toho dne se stala minulostí všechna stísněnost ghetta i všechna zdánlivá svoboda emancipace. Toho dne se zrodil židovský dělník a židovský sedlák, jehož rukáv nebyl již označen žlutou skrvnou vnucené výlučnosti, jehož čelo však bylo napřímené a proto prosto vši přechočné snahy, připodobniti se světu a ztratit se v něm*, napsal Hanuš Lichtwitz (1866 Budapešť – ?) v roce 1937 ve svých Dějinách sionistického hnutí (Lichtwitz, 1937: 8). Palestinu označoval přitom Lichtwitz za tzv. zevní vlast. Židé ji sice ztratili, ale zůstala jim stále tzv. přenosná vlast, tedy židovský život (Soukupová, 2008: 76). Domovem Židů se však měla stát Palestina, židovská země (stát, půda). Československý sionismus však v žádném

3 V roce 1921 a 1930 tak zvolilo židovskou národnost i 239 a 352 osob, které se nehlásily k judaismu (Čapkova, 2005: 33, 34).

4 K tomu srov. Pasmanikov, D. „Duše Israele.“ (1918). *Židovské zprávy*, 1(1), 5. 4., s. 4.

případě nezpochybnil ani diasporu. Naopak se počítalo s její podporou Palestině: *...jen silná diaspora může vytvořit silnou Palestinu*. Tato slova pronesl v roce 1919 sionistický politik, spisovatel, překladatel, hudební, divadelní a literární kritik JUDr. Max Brod (1884 Praha – 1968 Tel Aviv), autor práce *Das gelobte Land* (1917).⁵ Palestina pak reciprocitně nabízela diasporním Židům stále sílicí zdroj národního sebevědomí.⁶ Sionistický tisk (*Židovské zprávy*, *Jüdische Volksstimme* /Kyselá, 2019: 67–71/, *List židovské ženy*, *Listy židovské mládeže*, *Jüdische Jugendblätter*, *Organ für Jugend- und Chaluzbewegung*) přinášel o Zemi množství pozitivních zpráv.⁷ *Kdo navštíví novou židovskou Palestinu, kdo spatří v hebrejských dětských zahrádkách a školách mládí, pramenící z nepředpojaté veselosti, kdo uvidí statné syny východních Židů, usedlých po generace v koloniích, kdo vidí mladé chaluce, jak přes všechny útrapy a všechny nedostatky pracují s bezpříkladnou oddaností a tvrdošijností fanatika, který se nedá ničím zviklati, ten ví, že tohoto životního projevu nelze vystihnouti politickými hesly, pojmy jako nacionalism nebo kolektivismus, nýbrž, že to není nic jiného, než obnovení tvůrčí síly národa v začátcích, ve formě ještě velmi primitivní a nedokonalé, ale s tendencí, již nelze už neuznávat...*, napsal Hugo Hermann (1887 Moravská Třebová – 1940 Jeruzalém) (Hermann, ? rok vydání neuveden: 5).⁸ Obraz Palestiny, který média vytvářela, však zřejmě působil i na mnohé asimilanty, jakkoliv jejich představy o Zemi byly vágní. Také Wilma Iggers, americká germanistka a kulturní historička židovského původu s mateřštinou němčinou (1921 Mirschikau /Mířkov/ u Horšovského Týna) vzpomínala ve svých memoárech na fotografie mladých, opálených a zdravých lidí bez kravat a v sandálech. Palestina pro ni znamenala zemi, kde pracovali muži a ženy společně a kde žilo také arabské obyvatelstvo (Iggers, 2002: 30). V říjnu 1938 však se svými rodiči, sestrou a dalšími souvěrci z Horšovského Týna odcestovala přes Brusel do kanadské emigrace. Sama chtěla sice zůstat ze solidarity s Čechy v Československu, kde ji navíc čekala maturita na českém gymnasiu, ale nemohla jít proti vůli svého otce (Iggers, 2002: 31, 34–36).

Specifickou formou propagace Palestiny se staly i přednášky delegátů z Palestiny, tzv. šlichim v mládežnických sionistických spolcích. Zwi/Cwi Batscha (1922 Olomouc), pocházející z německy mluvící středostavovské rodiny, vzpomínal, že *byly přijímány nadšeně a nekriticky. Uspokojovaly představy o vzdálené zemi, kterou pro nás mladé sionisty měla Palestina. Bylo to jistým druhem sekularizované náboženství* (Batscha, 2002: 72). Na odchod do Palestiny byly ale připravovány také děti v židovských národních školách. Např. v hodinách tělesné výchovy cvičily na téma *Jedeme do Palestiny, Jak pracují chalucim* nebo *Cesta po Palestině*. Když malí cvičenci do Palestiny „docestovali“, pozdravili ji pochodem a zpěvem. Průchod své velké radosti daly výskoky.⁹

5 „Sionistický obvodový sjezd.“ (1919). *Židovské zprávy*, 2(3), 25. 6., s. 2.

6 Gordon A. D. „Čtvrtý list z Palestiny.“ (1919). *Židovské zprávy*, 2(4), 5. 5., s. 3.

7 Poláková, I. „Dopis.“ (1936). *List židovské ženy*, (květen), s. 5.

8 Dále srov. Hermann, H. (1933). *Palästina wie es wirklich ist*. Wien, Leipzig.

9 m. „Židovská tělesná výchova“ (1922). *Listy židovské mládeže*, 1(2), (květen), s. 22.

Palestina se tedy měla stát cílem především mladých lidí, kteří se nebáli fyzické dřiny v zemědělství a ve stavebnictví. Realizaci dobrovolného odchodu mladých Židů do Palestiny ovšem předcházela příprava na sionistických táborech (tzv. hebraizace, uvědomělé osvojování si židovství) a výcvikové pobyty na zemědělských farmách. V tomto prostředí se předávaly nejen zemědělské a řemeslnické dovednosti, ale také pocity hrdosti na židovství a pocity menšinové sounáležitosti. Součástí táborů byla výuka hebrejštiny, židovských písní a tanců i přednášky o židovské Palestině. Tyto tábory pořádaly židovské spolky. Šlo o Tchelet-lavan (1913 až 1919 Blau-Weiss),¹⁰ židovský socialistický spolek, jehož členové založili v listopadu 1922 nejstarší palestinskou československou osadu na úpatí hory Gilboa (Pěkný, 2001: 531), Ha-Chaluc (Hechaluc/z),¹¹ sdružení průkopnických mládežnických hnutí v Československu (zal. 1923), které připravovalo mladé Židy na alija,¹² a Makabi hacair (Pěkný, 2001: 529; Soukupová, 2006: 64–65). *Osm set metrů vysoká hora Javořina leží na východ od moravského Uherského Brodu a na západ od slovenského Nového Města nad Váhom. Západně od něj bylo aktivní hnutí Tchelet-Lavan, východně Haschomer Hacair, Mladý strážce. Dá se říci, že první z těchto dvou hnutí jako jediné rozvíjelo v hraničních oblastech českých zemí velmi aktivní činnost. Česky hovořící židovské obyvatelstvo se mnohem více distancovalo od sionismu, než to, které žilo v oblastech hovořících německy. Přirozeně se rozvíjelo ve velkých moravských městech jako v Brně, Prostějově, Moravské Ostravě a jinde. I v Praze bylo hnutí aktivní a efektivní. V Olomouci existoval do poloviny dvacátých let, kdy bylo nahrazeno Makabi Hacair. Kvintesence Tažného ptáka se dá vypožorovat v jeho symbolice: příroda a pěší putování, kotlík a vaření, mandolína a kytara, tábor a stan, prostota oblékání, odpor proti šminkování děvčat a proti kravatám u hochů a proti běžným salonním tancům... V táborech a při jiných shromážděních se vyučovalo hebrejskému jazyku a začala tam pronikat sionistická ideologie... R. 1935 stanovilo hnutí jako povinnost pro přestěhovalce a vystěhovalce do Izraele, aby svou seberealizaci hledali a nalézali v kibucech, analyzoval židovské mládežnické hnutí Zwi Batscha (Batscha, 2002: 69–71). Ha-chaluc, v jehož čele stanul v roce 1926 Kurt Thieberger, továrník v Moravské Ostravě, si stanovil za cíl výchovu židovské mládeže k tzv. produktivním povoláním. Své členy umísťoval na velkostatky a do továren. Sám spolek provozoval svazové zemědělské a zahradnické učiliště (tzv. chalucfarmu) v Komárově u Opavy. V první třetině roku 1929 se v rámci spolku cvičilo na přesídlení do Palestiny 91 členů, z toho 32 žen. Jen do půlky tohoto roku se přestěhovalo již 600 osob. Pat-*

10 K němu Marxová, 1998: 8.

11 V dobových pramenech se setkáváme se třemi přepisy názvu spolku. V dalším textu budu používat ten, k němuž se kloní současná odborná literatura.

12 „Byl osvobozen k aliji“, říkalo se, když někdo dostal povolení hnutí přistěhovat se do Palestiny. „Alija“ je synonymum povýšení, znamenalo i morální nadřazenost přistěhovalce. A „osvobozující rozsudek“ znamenal, že si kandidát přistěhovalectví osvojil veškeré morální, fyzické a sociální návyky, aby se ukázal být hoden života v pracujícím společenství, vzpomínal a vysvětloval Batscha (Batscha, 2002: 72). V polovině třicátých let se Makabi Hacair napojil na Židovský odborový svaz, a získal tak certifikáty, jež byly podmínkou pro přistěhovalectví (Batscha, 2002: 80). Batscha odešel do Palestiny v červenci 1939 (Batscha, 2002: 86).

náct členů korporace pracovalo od podzimu 1931 na stavbě v Bratislavě. Tito zájemci o vystěhování do Palestiny si tu vytvořili vlastní komunitu se společnou kuchyní. V roce 1935 odešlo do Palestiny 109 členů jednoty. Zájem o spolek narůstal. Na jaře 1936 čítal již 3000 členů. Na přesídlení se jich připravovalo 1200.¹³ Od dubna 1935 do června 1938 působil dále v Praze pod předsednictvím lékaře Michala Jiřího Rosenbauma Spolek přátel chaluců, jež byl součástí Ústředního svazu sionistického pro Československo. Hlavní funkcí korporace byla pomoc při organizovaném osídlování Palestiny a upevňování židovského „národního“ vědomí.¹⁴ Na alija však připravovala také průmyslová škola v Moravské Ostravě. Tu založily Vítkovické železárny na základě dohody s místními sionisty. Jediné svědectví o škole se nám dochovalo zásluhou jejího absolventa Chanana Rozena (Valtra Rosenzweiga), po sametové revoluci (1989) honorárního konzula České republiky ve Státu Izrael: *Na alija jsem se fakticky připravoval ve skupině židovských učňů (kovodělníků) v učňovském domově. Škola, kterou vedl profesor Neumark, vznikla díky dohodě Vítkovických železáren s ostravskou Sionistickou organizací, která ji také pomáhala financovat... Byly tam čtyři ročníky a každý měl zhruba čtyřicet židovských učňů. Učili jsme se kovodělnictví, počínaje vysokými pecemi, slévačství, svářečství, nástrojářství, soustružnictví, frézařství. Kromě řemesla jsme měli přednášky o sionismu a hodiny ivrit. Škola působila od roku 1934 až do okupace Sudet. Pak nám dali výuční list a naznačili, že máme odejít.*¹⁵

Pro potřeby přesídlenců na V. sionistickém kongresu (Basilej 1901) vznikl Keren kayemeth Leisrael (Národní fond pro Izrael či Židovský národní fond), jehož hlavní náplní byl nákup půdy pro židovské přistěhovalce od místního arabského obyvatelstva.¹⁶ V Praze byl založen v únoru 1920.¹⁷ Solventní Židé darovali pozemkovému fondu až desetitisíce korun (Kyselá, 2014: 127). Modrobílé pokladničky nebo krabičky s nápisem Keren kajemet byly běžnou součástí sionistických obchodů a domácností (Bondyová, 2003: 32). Na Keren Hasejod však přispívali ochotně i nesionisté.¹⁸

Na počátku roku 1919 Národní rada židovská, vrcholný orgán československých sionistů, uložila svým členům povinnost hradit tzv. národní daň. Prakticky paralelně byla, při příležitosti patnáctého výročí úmrtí Teodora Herzla, zakladatele politického sionismu, vyhlášena tzv. stromková akce. Každý sionista měl zakoupit strom pro Palestinu, stále neúrodnou poušť.¹⁹ Již před první světovou válkou však uvědoměli sionisté Židovský národní fond podporovali jak penězi, tak nákupem pohlednic a známek s podobiznou Theodora Herzla, známek s Davidovou věží a s orajícím

13 Archiv města Prahy, PP 447 (XXII/2422).

14 Archiv města Prahy, PP 250 (XXII/2225), č. j. 9684; č. j. 22 900; Stanovy; č. j. 19451; č. j. 17509.

15 „Místo, kde jsme přistáli. Rozhovor s honorárním konzulem ČR v Izraeli Chananem Rozenem.“ (1998). *Roš chodeš, Věstník židovských náboženských obcí v českých zemích*, 60(12), s. 6.

16 „Odpovídáme – více půdy.“ (1936). *Židovské zprávy*, 19(17), 1. 5., s. 3. K dějinám a činnosti Židovského národního fondu srov. souhrnně *Židovský fenomén*, 2008, 2011.

17 Archiv města Prahy, PP 786 (XXII/761), č. j. 1474.

18 - k.-s. (Landes, Z. „Do vlastních řad.“ (1926). *Židovské zprávy*, 9(3), 19. 1., s. 1.

19 „Židé!“ (1919). *Židovské zprávy*, 2(14), 11. 7., s. 7.

Židem, sešitů se Zdí nářků, sionistických broží, jehlic, odznaků, manžetových knoflíků, přívěsků, prstenů (Soukupová, 2001b: 198).

Materiální podpora Palestiny však nezakládala rozhodnutí do Země emigrovat. Pro židovské středostavovské vrstvy byla klíčová otázka, čeho všeho by se svým odchodem z Československa musely vzdát. Vedle vybudovaného profesního a společenského postavení by byl zcela rozvrácen i jejich životní styl, do něhož patřila mimo jiné návštěva kaváren, kulturních podniků i pravidelné lázeňské pobyty, právě tak jako držení si služebné. Značně nepříznivé ale pro Evropany byly i přírodní podmínky a klima Palestiny, obtížná zvířata.²⁰ Strach z vykořeněnosti a sociálního propadu se tak logicky mísil i s obavami o zdraví. V Zemi navíc panoval dlouholetý židovsko-arabský spor, který vyústil v opakované projevy násilí (v roce 1921, 1928 až 1929; od dubna do října 1936; od října 1937 do srpna 1939, kdy došlo k arabskému povstání /Pojar, 2004: 38, 42, 44; Sachar, 1998: 155–195/). Palestina však strádala také nedostatečným počtem zemědělců a dělníků. Množily se i případy dobrodruhů, po kterých zbyly v Zemi dluhy.²¹ Hlavním problémem však zůstával ale nedostatek certifikátů. Na IV. světové konferenci revizionistů v roce 1930 v Praze Vladimír Ze'ev Žabotinský (1880 Oděsa – 1940 New York) tvrdě kritizoval britskou mandátní politiku.²² Obdobná kritika zazněla i v roce 1933 na XVIII. světovém sionistickém kongresu v Praze (Křesťan, 2001: 46). I. mezinárodní kongres revizionistů (Praha, leden až únor 1938) již požadoval ustavení židovského státu, který by se otevřel ohroženým Židům.²³ V letech 1936 až 1937 začala z iniciativy Ha-Chalucu nelegální alija, která zachránila asi 6000 Židů (Yegar, 1997: 36, 51–52). Československé sionistické hnutí vyvinulo navíc mimořádnou aktivitu v péči o běžence z nacistického Německa, z Rakouska a po mnichovské dohodě i z pohraničí českých zemí (souhrnně Čapková, 2005: 259–266). Již od jara 1933 v Praze působil Výbor pro pomoc židovským uprchlíkům. O dva roky později vznikl Hicem, pomocný ústav pro židovské průchozí a vystěhovalce, napojený na Židovskou náboženskou obec v Praze (Soukupová, 2005: 206).

Vzhledem k celé řadě problémů v Palestině přistoupilo československé sionistické hnutí i ke zvažování dalších alternativ rozsídlení židovského obyvatelstva. Od roku 1926 běžela na Podkarpatské Rusi propagační akce Pro židovskou domovinu.²⁴ „Realita“ této části republiky však nebyla příliš příznivá. Šlo o rozsáhlou a přitom hospodářsky nevyspělou oblast s dominantním vlivem židovské ortodoxie. Jako zcela nepřijatelný cíl československých sionistů byl naopak chápán sovětský Birobidžan na Dálném východě, tzv. sovětská židovská republika nebo rudá asimilace v praxi (Haumann, 1997: 175), od roku 1934 Židovská autonomní oblast (Křesťan, 2001: 21). Tato strategicko-hospodářská Stalinova alternativa (přesídlování začalo v roce 1928),

20 Obdobnou zkušenost měl i židovský emigrant v Austrálii (Soukupová, 2000a: 70).

21 Viz přednáška Františka Kahna (1877 ? – 1942 Lublin) 12. ledna 1935 ve spolku Ha-chaluc v Praze. Archiv města Prahy, PP 447/2422, č. j. 5672.

22 „IV. Světová konference revisionistů v Praze.“ (1930). *Židovské zprávy*, 13(33), 15. 8., s. 1.

23 Archiv města Prahy, PP 907 (XXII/1883), č. j. 25 132; č. j. 26 031.

24 „Sionistický obvodový sjezd na Podk. Rusi.“ (1926). *Židovské zprávy*, 9(1), 1. 1., s. 1.

jejímž cílem bylo mimo jiné rozptýlit sovětské Židy (Weinberg, 2003), byla sionistickým tiskem kritizována jako nepodařená propaganda.²⁵

Českožidovské hnutí za první republiky: odmítnutá emigrace

Konkurenční českožidovské hnutí naopak emigraci striktně odmítalo. Vycházelo přitom z judaistického a osvícenského chápání vlasti. Vlast je země, do jejíž půdy byli pohřbeni moji předci, a současně země, k níž cítím závazky (Soukupová, 2002: 181). Národ je pak společenství jednoho jazyka, území, osudu a psychiky (Soukupová, 2000: 128–129). Podle českožidovské reprezentace neospravedlňovalo emigraci ani zhoršení politicko-společenských podmínek v Evropě ve třicátých letech minulého století a nárůst antisemitismu. Obtížná situace neměla být řešena emigrací, ale zápasem za uchování demokracie s většinovým obyvatelstvem (Soukupová, 2005: 184). Sionistické hledání palestinského domova bylo chápáno jako projev neloajality vůči Československé republice (Soukupová, 2005: 143). V době ohrožení republiky byl ovšem odchod odsuzován i jako výraz egoismu; jen sobec opustí svou zemi a své spoluobčany v těžkých časech.²⁶

Až v posledních týdnech druhé republiky přestalo českožidovské hnutí emigraci morálně zavrňovat (Soukupová, 2016: 189). K doporučení odchodu se však ani tehdy neodhodlalo. Spojení českých židů s Československem bylo natolik silné, že někteří Židé byli ochotni riskovat i své zaměstnání a společenské postavení. ...*jsem celou svou bytostí spjat s tímto koutem země... Jsem tu doma. Ten sladký pocit domova mi nikdo – žádný režim a žádná nenávist ani teorie – nemůže vzít. Kdybych byl jinde, připadal bych si jako loď bez kotev. Vím, že bych celý svůj život toužil dostat se zpět a jednoho dne složit kosti vedle prachu svých předků, ležících snad od staletí v této půdě. Nechci a nebudu emigrovat. Snad i mne osud postaví někdy s krumpáčem v ruce na silnici nebo s nůžkami do krejčovské dílny, snad skutečně doktorský diplom, na nějž už teď padá prach, bude jen tlíím, zbytečným papírem v mém bytě. A proto, proto, že má dosavadní práce byla marná, mám jít odtud? Proto, že bych se bál budoucnosti? Ne, nikdy. Nepodniknu tento krok do tmy. A budu-li již mluvit prakticky, zaručí mi někdo, že v cizině – Anglii, Kanadě, Peru, Bolívii – budou mé existenční podmínky příznivější, než jsou či budou zde? Zaručí mi někdo, že potopa, která se teď žene Evropou, zůstane na Evropu lokalizována? Že nebudu pak skutečným Ahasverem, bloudícím z místa na místo, odnikud nikam? Jsem tu doma, vyznal se po Mnichovu jeden z českožidovských intelektuálů.*²⁷

V mnoha případech však byla emigrace v židovských asimilovaných rodinách (mluvících česky i německy) zavržena z rodinných a praktických důvodů. Fyzik Felix Kolmer (nar. 1922) vzpomínal: *Útěk byl tehdy už obtížný, protože některé země, jako*

25 „Die Werbetrommel für Biro-Bidschan.“ (1931). *Selbstwehr*, 35(36), 21. 8., s. 1; „Mimikry.“ (1936). *Židovské zprávy*, 19(18), 8. 5., s. 1–2.

26 R. „Nová doba a my.“ (1938). *Rozvoj*, 45(50), 9. 12., s. 3.

27 Heller, K. „Krok do tmy.“ (1938). *Rozvoj*, 45(46), 11. 11., s. 2.

například Spojené státy, přestaly ohroženým vydávat víza. Navíc jsem byl velmi spjatý s Prahou a s celou zemí. Můj otec byl v italských legiích a bojoval za samostatnost naší vlasti. Proto jsem považoval za svou povinnost v téhle činnosti pokračovat. Samozřejmě jsme nevěděli, co nás čeká. Mysleli jsme, že buď perzekuce Židů nepřijde, nebo v jiné formě.²⁸ Někteří Židé pak naivně předpokládali, že se jim podaří jejich vybudované postavení a majetek udržet. Maminka navrhla, že bychom se třeba měli pokusit odejít za hranice, do bezpečí, ale otec nechtěl opustit svůj vzkvétající obchod a vzdát se důvěrně známého způsobu života, vzpomínala Věra Gissingová (nar. 1928), pocházející z asimilované českožidovské rodiny v Čelákovících, jedno z Wintonových dětí (Gissingová, 1992: 28). Svou roli mohlo hrát ale i dětské rozhodnutí neopustit rodiče. Eva Erbenová (nar. 1930) vzpomínala: *O emigraci se začalo uvažovat v roce 39... Když přišel Winton, maminka byla v hotelu Jalta, nechala mě tam zapsat. Evina reakce však byla zcela od-mítavá: Já budu jít s Vámi dřevo a nikam nejdu.*²⁹ K jistému váhání mohly přispět i zprávy přátel z emigrace. *Přátelé nám zpočátku mohli z emigrace psát, ale jejich první zprávy byly neradostné. Zůstali bez prostředků, cítili se osamělí a v cizí zemi jako nevtíkaní hosté. Většinou si těžko zvykali a někteří asi i litovali, že odešli, vzpomínala tanečnice Helena Lewisová, pocházející z asimilované německy mluvící rodiny v Trutnově (Lewisová, 1999: 14). Občas jsme slyšeli o židovských rodinách, které za mlhavých nocí bez rozloučení odjely, nebo o dalších lidech, kteří své emigrační plány neskrývali a postupně Opavu opouštěli. Jiní zase toho mnoho o vystěhování namluvili a snad i něco připravovali, ve skutečnosti však to se svými emigračními plány nemysleli příliš vážně. Většinou však lidé vůbec nehodlali opustit své domovy, lpěli příliš na majetku a své existenci a byli přesvědčeni, že nacistický režim je pouze přechodnou dobou a dříve nebo později se stejně zhroutí, vysvětloval tehdejší mentalitu Heinz J. Herrmann (1921 Opava), pocházející z německy komunikující židovské rodiny v Opavě (Herrmann, 2008: 12). Samozřejmě, že jsme znali situaci v Německu, věděli jsme, že to bude zlé, ale nikdo nepřemýšlel takhle realisticky, že bude vyhlazování. Jen ten doktor Hinterstein to viděl přesně a taky pak šel do naší západní armády a po válce se vrátil jako kapitán. Ale rodiče emigrovat nechtěli, vyprávěl makroekonom Miloš Pick, rodák z Libáně u Jičína (1926), pocházející z asimilované českožidovské rodiny (Pick, 2010: 22). Mimořádně obtížné bylo také získat vízum. Řady našich známých v Praze se rychle ztenčovaly. Taky naši rodiče se snažili získat víza pro celou rodinu, ale nic z toho nebylo. Rozhodli se proto poslat alespoň nás děti k příbuzným Blochovým do Štrasburku. Koupili nám všem nové šaty a poslali tři velké kufry do Štrasburku, kde je Blochovi uložili do sklepa. Stále jsme čekali na francouzská víza, až najednou bylo pozdě. Hitler nás zastihl v Praze, “vzpomínal chemik Arnošt Reiser (1920 Praha), pocházející z německy mluvící rodiny (Reiser, 2003: 53). Naopak publicista Bedřich Rohan, jehož německy hovořící rodina měla vlivné známosti, opustit Prahu stihl: *Začátkem roku 1939 jsem se dověděl, že na britském vyslanectví pro mě leží připraveno vízum. Hned po mnichovském diktátu jsem se**

28 <https://www.msn.com/cz-cz/zpravy/other/přežil-dva-koncentráky-vosvětimi-vydrželi-židé-sotva-dva-měsíce-AAS.../30.12>.

29 www.pametnaroda.2/es/erbenova-rok-lowidtova-eva-1930.

rozhodl emigrovat. Staří přátelé mého otce, kteří ještě byli v Londýně, se tam u úřadů zasadili v můj prospěch. Byl nejvyšší čas: jen dvanáct dní po mém odjezdu vtáhly německé jednotky do Prahy (Rohan, 1997: 152). Podobně získal vízum přes známého i MUDr. Karel Steinbach, český žid, přítel Karla Čapka a Ferdinanda Peroutky, jenž odjížděl do americké emigrace se svým synovcem: *Vlastně mi ten můj známý opatřil dvě visa a dva lístky a hned vám povím, proč. Jedna z mých dvou sester byla provdána ve Vídni, kterou Hitler obsadil už rok před Prahou. Oni měli syna, tehdy patnáctiletého gymnasistu a toho jsem hned po anšlusu vzal k sobě do Prahy. Frantík, jak jsme mu říkali, byl výborný student a nadaný pianista, a když jsem se rozhodl k odjezdu, bylo jasné, že ho musím vzít s sebou. Proto tedy ty dva lístky* (Steinbach, 1990: 67). Mnozí si však uvědomili ohrožení až se zpožděním a zoufale hledali možnosti emigrace (již nejen do západní Evropy, ale i do Jižní Ameriky), a to i v počátcích protektorátu. Jako dočasná emigrace byla chápána i dnes již legendární akce Nicholase Wintona, jež pomohla ochránit 664 převážně židovských dětí před téměř jistou smrtí v nacistických koncentračních táborech. Děti tehdy svůj domov opouštěly s nadějí, že se brzy se svými rodinami zase setkají. Toužebně očekávaný návrat po osvobození Československa jim přinesl zpravidla zklamání (jejich rodiny zahynuly a do minulosti se propadlo i prvorepublikové Československo) a novou (tentokrát již trvalou) emigraci (Gissingová, 1992).

Otec ekonoma Jiřího Kosty (1921 Praha), gymnaziální profesor, levicový intelektuál, se po své zkušenosti s gestapem rozhodl k útěku: *Rodina i jeho přátelé soustředili všechny síly, aby mu dopomohli k útěku na Západ. Jeho první plán na ilegální překročení československo-polské hranice severně od Ostravy ztroskotal. Vzpomínám si, že na tomto místě se tehdy pokoušelo uprchnout s pomocí místních převaděčů mnoho československých občanů, především Židů... pohraničním strážím se znovu a znovu dařilo tyto uprchlíky dopadnout, aby je pak na území protektorátu předali gestapu. Poté co v té době skončilo několik podobných pokusů tragicky, otec se k útěku touto cestou neodhodlal. Druhý pokus však byl úspěšný. Jeden bývalý spolužák „árijského původu“... doprovodil zjevně churavého otce, vybaveného jen cestovním pasem, až k holandské pohraniční stanici, kde se průvodci podařilo přesvědčit hlídku o právoplatnosti jeho vycestování. Krátce před vypuknutím druhé světové války tak měl Oskar Kosta cestu do anglického exilu otevřenou* (Kosta, 2002: 51, 52). Matka však otálela: *K jejímu otálení určitě přispělo to, že převzala vedení podniku po našem dvaasedmdesátiletém dědečkovi, a nakonec i moje maturita v červnu 1939. Matka, stejně jako já s bratrem, podcenila hrozící nebezpečí, na druhé straně byla zřejmě naše vazba na důvěrně známé prostředí až příliš silná* (Kosta, 2002: 52). Zvláštní podobu migrace představoval pak útěk s cílem vyvíjet odbojovou činnost, jejímž prostřednictvím byl vlastně připravován návrat domů.

Závěrem

Zwi Batscha právem zdůraznil, že sionistické hnutí před zářím 1939 zachránilo 3730 mladým Židům život (v rámci tzv. mládežnické aliji dostalo v prosinci 1938 povolení k přistěhování 512 mládežníků) a současně nabídlo těmto lidem perspektivu domova

a vlasti (Batscha, 2002: 68–69). Celkem se do přijetí Mnichovské dohody (30. září 1938)³⁰ vystěhovalo do Palestiny asi 5 000 lidí (Yegar, 1997: 36). Nelze však zastírat, že se přistěhování do Palestiny z různých příčin rozbíhalo pomalu a že ho urychlila až zahraničně politická situace. Jestliže ještě v roce 1933 bylo jen 300 chaluců, o tři roky později se jejich počet znásobil čtyřikrát. Šlo ovšem především o mladé lidi z Podkarpatské Rusi, často bez vyššího vzdělání, kteří přesídlením mohli řešit i svá nepříznivá sociální východiska.³¹ Ve druhé polovině třicátých let se toto dobrovolné přesídlení aktualizovalo v souvislosti s nebezpečím, které hrozilo evropským Židům. Přesto mnozí prominentní sionisté nenásledovali příkladu filozofa Hugo Bergmanna (1883 Praha – 1975 Jeruzalém), rektora Hebrejské univerzity v Jeruzalémě (1935 až 1938), správce Židovské národní a univerzitní knihovny v Jeruzalémě, jednoho z tvůrců moderní hebrejštiny,³² a s odchodem do britské mandátní Palestiny otáleli. Max Brod se rozhodl vystěhovat až po Mnichovské dohodě (konec září 1938), nakonec však odjížděl až 14. března 1939, kdy již nacisté obsadili Moravskou Ostravu (Brod, 1994: 269, 272–275). Pro pražské Židy uvolnili Britové pouze deset z 2 500 certifikátů určených pro Židy ze zabraného československého pohraničí (Brod, 1994: 271). Situaci navíc zkomplikovala těžkopádná druhorepubliková byrokracie, jejíž „zásluhou“ 1 500 certifikátů propadlo (Brod, 1994: 271–272). Vraťme se však k Brodovi. K emigraci Broda dovedly údajně dva důvody: nacionalistické ovzduší ve druhé republice a jeho sionistické přesvědčení. Ve svých pamětech napsal: *Hned po mnichovské dohodě, ponechávající Československu ještě jakési zdání svrchovanosti, jsem se s několika přáteli rozhodl vystěhovat se do Palestiny, která tenkrát ještě byla pod britskou mandátní správou. Domnívali jsme se, že nemusíme spěchat. Hitler veřejně prohlásil, že od chvíle, kdy mu Československo odstoupilo značnou část Čech (přesněji řečeno: celé sudetské území), dosáhl cíle svých přání a nemá v úmyslu dostat pod svou moc jediného Čecha. Byli jsme tak naivní, že jsme těmto slovům věřili; ale přesto jsme se připravovali na emigraci. Za prvé to byl vždycky náš životní program, jen otázka, kdy k tomu dojde, nebyla celá ta léta zodpovězena; za druhé: duchovní ovzduší tzv. „druhé“ republiky, vzniklé mnichovskou dohodou, nám připadalo nesnesitelné, neboť jsme byli dosud zvyklí svobodně žít...*

30 Tehdy také začal proud uprchlíků ze zabraného pohraničí. Arnošt Reiser vzpomínal: *Za několik dní uprchlo do vnitrozemí asi sedmdesát tisíc Čechů, sedm tisíc Židů a jedenáct tisíc německých antifašistů, sociálních demokratů a komunistů. Nádraží byla zahlcena lidmi, kteří přespávali v čekárnách, a v Praze hledalo velké množství lidí ubytování* (Reiser, 2003: 51–52). Uprchlíci však přicházeli i z Podkarpatské Rusi. Někdy v třicátém osmém roce utekl z Podkarpatské Rusi do Libáňe židovský lékař doktor Hirtenstein, komunista. Velice se sprátelil s mým otcem, přestože tátovi říkal „pane továrníku“ a přestože táta byl dřív, pokud si vzpomínám, u národních demokratů. Doktor Hirtenstein viděl situaci strašně realisticky už v tom třicátém osmém roce... Doktor Hirtenstein každý večer říkal: „Hitler všemchny židy nažene do koncentráků, všechny zamorduje, nikdo nepřežije. Vemte ženu i děti a vystěhujte se!“ A táta mu na to každý den odpovídal: „S českým národem jsem byl v dobách dobrých, zůstanu i v dobách zlých“, vzpomínal Miloš Pick (Pick, 2010: 18).

31 Fischl, V. „Sionismus každodenní.“ (1936). *Židovské zprávy*, 19(1), 10. 1., s. 1.

32 K Bergmannovi srov. *The Jewish National Movement in the Czech Lands during the First Republic and Hugo Bergmann. Czech Jews amid Jewish, Czech and Czechoslovak Identities*, nepublikovaný rukopis Blanky Soukupové.

Česká vláda se totiž snažila vytvořit stav, který by co možná odpovídal norimberským zákonům (Brod, 1994: 269, 271). Uvědoměli sionisté se však necítili být ani uprchlíky. Objasnil to Zwi Batscha, který odcestoval z Prahy 10. července 1939: *Z hlediska uprchlíka, který se stal ze subjektu objektem dějin, bych chtěl prozkoumat i problém sionismu, jak se mi jevil při přestěhování do Izraele. Byl jsem a stále zůstávám toho mínění, že díky sionismu jsme se stali lidmi usilujícími o vybudování nové vlasti. A proto jsme se vždy cítili být subjekty, protože jsme opustili starou vlast, abychom se dostali do nové, kterou jsme chtěli utvářet prací, a nikdy jsme neztratili svou subjektivitu. Hitlerovým vpádem vstoupil do mého života ‚bod negativity‘, the point of no return, vlastní každému uprchlíkovi. Ale to trvalo jen krátkou dobu. Jakmile se potvrdilo, že můj výjezd je jistý, převládá pozitivní pocit. Nebyl jsem již uprchlíkem* (Batscha, 2002: 86, 89).

Pro českožidovské hnutí palestinská cesta neexistovala, protože prožitek Země byl zatížen konfliktem se sionistickým hnutím (Zahradníková, 2004: 62). Pokud se již asimilanti (a to i ti, kteří tíhli k němčině či k levicovému hnutí) k emigraci, jež nebyla součástí jejich mentality, odhodlali, bylo to již pod silným politickým tlakem na republiku ze strany nacistického Německa, pod dojmem narůstajícího antisemitismu. Většina z nich však chtěla najít své útočiště v západní Evropě, nebo v zámořských územích koloniálních velmocí (Zahradníková, 2004: 62). Židovská komunita v Kolíně uvažovala dokonce o Kubě. Českožidovský rabín Richard Feder (1875 Václavice u Benešova – 1970 Brno) rozeslal prosebné dopisy do Anglie, Francie a dokonce do Rhodesie. Všechny země pomoc odmítly (Peterová, 2004: 66–68). *I my, kolínští židé, založili jsme... vystěhovalecké komitě a získali jsme v krátké době 600 členů... skončilo naše jednání s anglickými úřady úplným fiaskem*, vzpomínal na nepodařenou emigraci na podzim 1945 Feder (Feder, 1947: 16). Mnozí však situaci podcenili. U Čechů židů hrála navíc velkou roli jejich spjatost s Československem i rodinná historie. Na emigraci zbývalo tedy velmi málo času, a tak byla tragédie protektorátního židovského obyvatelstva opravdu mimořádná.

První transport ostravských Židů s více jak 900 muži byl vypraven 18. října 1939 z nádraží Ostrava-Přívoz do Niska nad Sanem (Borák, 2009: 66; 68–69). Od listopadu 1941 do 16. března 1945 bylo vypraveno jen do Terezína 122 transportů se 73 468 osobami. Deportace byly ze tří čtvrtin ukončeny již na konci roku 1942. Ve druhé polovině roku 1943 žili v protektorátu Čechy a Morava již pouze jedinci: lidé z kulturně smíšených křesťanskožidovských manželství (jejich počet byl odhadován na 4000 osob), ukrývané osoby (jejich počet se odhaduje na několik set) a zaměstnanci Židovské rady starších (do února 1943 Židovské náboženské obce v Praze) se svými rodinnými příslušníky (souhrnně Pěkný, 2001: 654–655). Deportovaní Židé ztratili občanství a majetek, i v Terezíně byli pokládáni za cizince (Kuklík, 2015: 85). Z Terezína byly pak vypravovány likvidační transporty na východ, jejichž počet kulminoval na podzim 1944 (Pěkný, 2001: 656).

Text byl vypracován v rámci programu Progres Q22 UK FHS.

LITERATURA

- Bohmann, A. (1959). *Das Sudetendeutschen im Zahlen. Handbuch über den Bestand und die Entwicklung der sudetendeutschen Volksgruppe in den Jahren von 1910 bis 1950. Die kulturellen, soziologischen und wirtschaftlichen Verhältnisse im Spiegel der Statistik*. München: Sudetendeutscher Rat.
- Borák, M. (2009). *První deportace evropských Židů. Transporty do Niska nad Sanem (1939–1940)*. Ostrava: Český svaz bojovníků za svobodu, městský výbor v Ostravě, nakladatelství Tilia v Šenově u Ostravy.
- Čapková, K. (2005). *Češi, Němci, Židé? Národní identita Židů v Čechách 1918–1938*. Praha, Litomyšl: Paseka.
- Československá statistika, sv. 9. (1924). Praha: Státní tiskárna.
- Československá statistika, sv. 98. (1934). Praha: Státní tiskárna.
- Dencik, L. (2020). Jüdische Lebenswelten in der Slowakei zwischen den beiden Weltkriegen. *Acta Ethnologica Danubiana*, 22, 55–70.
- Friedmann, F. (1933). *Einige Zahlen über die tschechoslowakische Juden*. Praha: Barissia.
- Haumann, H. (1997). *Dějiny východních Židů*. Olomouc. Votobia.
- Havránek, J. (1995) Sociální struktura pražských Němců a Čechů, křesťanů a židů ve světle statistik z let 1890–1930. *Český časopis historický*, 93(3), 470–480.
- Křesťan, J. (2001). *Židovské spolky a česká společnost (1918–1940)*. In: J. Křesťan, A. Blodigová, J. Bubeník (Eds.), *Židovské spolky v českých zemích v letech 1918–1948* (s. 15–76). Praha: Sefer, Institut Terezínské iniciativy.
- Kuklík, J. a kol. (2015). *Jak odškodnit holocaust? Problematika vyvlastnění židovského majetku, jeho restituace a odškodnění*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum.
- Kyselá, M. (2014). Židovská publicistika na Moravě v meziválečném období. In: P. Pálka (Ed.), *Židé a Morava XX* (s. 125–131). Kroměříž: Muzeum Kroměřížska.
- Kyselá, M. (2019). Obraz budování židovské Palestiny v týdeníku Jüdische Volkstimme. In: P. Pálka (Ed.), *Židé a Morava XXV* (s. 67–71). Kroměříž: Muzeum Kroměřížska.
- Láníček, J. (2014). What did it mean to be Loyal? Jewish Survivors in Post-War Czechoslovakia in a Comparative Perspective. *Australian Journal of Politics and History*, 60(3), 384–404.
- Machačová, J., Matějček, J. (1999). *Sociální pozice národnostních menšin v českých zemích 1918 – 1938*. Opava: Slezský ústav Slezského zemského muzea.
- Marxová, A. (1998). Sionismus v Čechách a na Moravě. *Roš chodeš*, 60(4), 8–9.
- Oberschall, A. (1927). *Die Nationalitätenfrage in der Tschechoslowakei*. Reichenberg: Deutsch-politischen Arbeitstelle.
- Pěkný, T. (2001). *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Praha: Sefer.
- Peterová, Z. (2004). *Rabín Feder*. Praha: G plus G.
- Petráš, R. (2009). *Menšiny v meziválečném Československu. Právní postavení národnostních menšin v první Československé republice a jejich mezinárodněprávní ochrana*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum.
- Pojar, M. (2004). *Izrael*. Praha: Nakladatelství Libri.
- Rothkirchen, L. (2005). *The Jews of Bohemia and Moravia. Facing the Holocaust*. Lincoln, Jerusalem: University of Nebraska Press, Yad Vashem.
- Sachar, H. M. (1998). *Dějiny Státu Izrael*. Praha: REGIA.
- Soukupová, B. (2000). *Česká společnost před sto lety. Identita, stereotyp, mýtus*. Praha: SOFIS.
- Soukupová, B. (2001a). Peroutkova Přítomnost, židé a Židé. *Lidé města*, 4, 36–79.
- Soukupová, B. (2001b). Židovská národní identita po vzniku Československé republiky. In:

- P. Salner, D. Luther (Eds.), *Etnicita a mesto. Etnicita ako faktor polarizácie mestského spoločenstva v 20. storočí* (s. 183–204). Bratislava: Ústav etnológie SAV.
- Soukupová, B. (2002). Češi – židé: židovství, češství a českoslovenství po vzniku Československé republiky. K identitě a mentalitě asimilujících se menšiny. In: J. Macháčová, J. Matějček (Eds.), *Studie k sociálním dějinám* 9. (s. 179–204). Opava: Slezské zemské muzeum v Opavě.
- Soukupová, B. (2005). *Velké a malé českožidovské příběhy z doby intenzivní naděje*. Bratislava: Zing print.
- Soukupová, B. (2006). Několik poznámek k počátkům sionistického modelu výchovy za první republiky. In: T. Kasper, D. Kasperová (Eds.), *Češi, Němci, Židé v národnostním Československu. Pohledy na školství a vědu* (s. 55–68). Liberec: Technická univerzita v Liberci.
- Soukupová, B. (2008). Vlast a domov u autochtonních národnostních menšin v českých zemích (na příkladu strukturované židovské, německé a romské menšiny). In: D. Bittnerová, M. Heřmanský (Eds.), *Kultura českého prostoru, prostor české kultury* (s. 73–82). Praha: Ermat.
- Soukupová, B. (2013). Židé v moderní společnosti: Menšina náboženská, národnostní nebo společenství osudu? Většinové pohledy (včetně legislativního) a menšinové sebereflexe. (Léta 1867–1939). *ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE – IURIDICA*, 59(1), 147–158.
- Soukupová, B. (2016). Reflexe Mnichova a českožidovské strategie v období tzv. druhé republiky. In: M. Zoufalá, J. Holý (Eds.), *Rozpad židovského života. 167 dní druhé republiky* (s. 164–197). Praha: Academia.
- Soukupová, B. (2021). *The Jewish National Movement in the Czech Lands during the First Republic and Hugo Bergmann. Czech Jews amid Jewish, Czech and Czechoslovak Identities*. Nепublikovaný rukopis.
- Stoličná, R. (1992). Niekoľko poznámok o živote židovskej komunity v Bratislave. *Slovenský národopis*, 40(2), 151–161.
- Weinberg, R. (2003). *Birobidshan. Stalin vergessenes Zion*. Frankfurt am Main: Verlag Neue Kritik.
- Yegar, M. (1997). *Československo, sionismus, Izrael. Historie vzájemných vztahů*. Praha: Victoria Publishing, East Publishing.
- Zahradníková, M. (2004). Palestina – útočiště pro evropské Židy nebo nepřijatelné „orientální dobrodružství“ sionistů? In: M. Pojar, B. Soukupová, M. Zahradníková (Eds.), *Židovská menšina v Československu ve třicátých letech* (s. 48–64). Praha: Židovské muzeum v Praze.

Prameny

Archiválie

AMP, PP 250 (XXII/2225)

AMP, PP 447 (XXII/2422)

AMP, PP 786 (XXII/761)

AMP, PP 907 (XXII/1883)

Dobové propagandistické práce

Hermann, H. (?). *Nová Palestina. Tři léta práce Keren Hajesodu*. Praha: ? (rok vydání není uveden).

Hermann, H. (1933). *Palästina wie es wirklich ist*. Wien, Leipzig: Fiba-Verlag.

Lichtwitz, H. (1937). *Dějiny cionistického hnutí*, sv. 2. Praha: Židovský národní fond, Ústřední svaz cionistický v ČSR.

Židovský fenomén „Keren Kayemeth Leisrael“ (2008, 2011). Jeruzalém, Praha: KKL – JNF, Český výbor Keren Kayemeth Leisrael – Židovský národní fond.

Memoáry

- Batscha, Z. (2002). *Ve stopách naděje. Vzpomínky olomouckého rodáka v Izraeli*. Olomouc: Votobia.
- Bondyová, R. (2003). *Víc štěstí než rozumu*. Praha: Argo.
- Brod, M. (1994). *Život plný bojů. Autobiografie*. Praha: Nakladatelství Franze Kafky.
- Feder, R. (1947). *Židovská tragedie. Dějství poslední*. Kolín: Lusk.
- Gissingová, V. (1992). *Perličky dětství*. Praha: Odeon.
- Herrmann, H. J. (2008). *Můj boj proti konečnému řešení. Z Opavy do Prostějova přes Terezín, Osvětim-Birkenau a Dachau do Izraele*. Brno: Společnost pro odbornou literaturu Barrister & Principal.
- Iggers, W., Iggers, G. (2002). *Zwei Seiten der Geschichte. Lebensbericht aus unruhigen Zeiten*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Kosta, J. (2002). *Život mezi úzkostí a nadějí*. Praha, Litomyšl: Paseka.
- Lewisová, H. (1999). *Přišel čas promluvit*. Brno: Barrister & Principal.
- Pick, M. (2010). *Naděje se vzdát neumím*. Brno: Doplněk.
- Reiser, A. (2003). *Útěk*. Praha: Academia.
- Rohan, B. (1997). *Kafka bydlel za rohem. Vzpomínky na Prahu dvacátých a třicátých let*. Praha: Brána.
- Steinbach, K. (1990). *Svědci téměř století*. Zpracoval Viktor Fischl. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.

Tisk

- List židovské ženy
- Listy židovské mládeže
- Roš chodeš
- Rozvoj
- Selbstwehr
- Židovské zprávy

O AUTORKE

BLANKA SOUKUPOVÁ (ORCID: 0000-0001-6201-9493) – působí na Univerzitě Karlově, Fakultě humanitních studií, na Katedře historických věd. Zabývá se problematikou středoevropského města, identity českého národa a národnostních, náboženských a dalších menšin i otázkami tolerance a intolerance ve společnosti, a to v časovém horizontu od poloviny 19. století do současnosti. Dále se věnuje dějinám oboru etnologie.